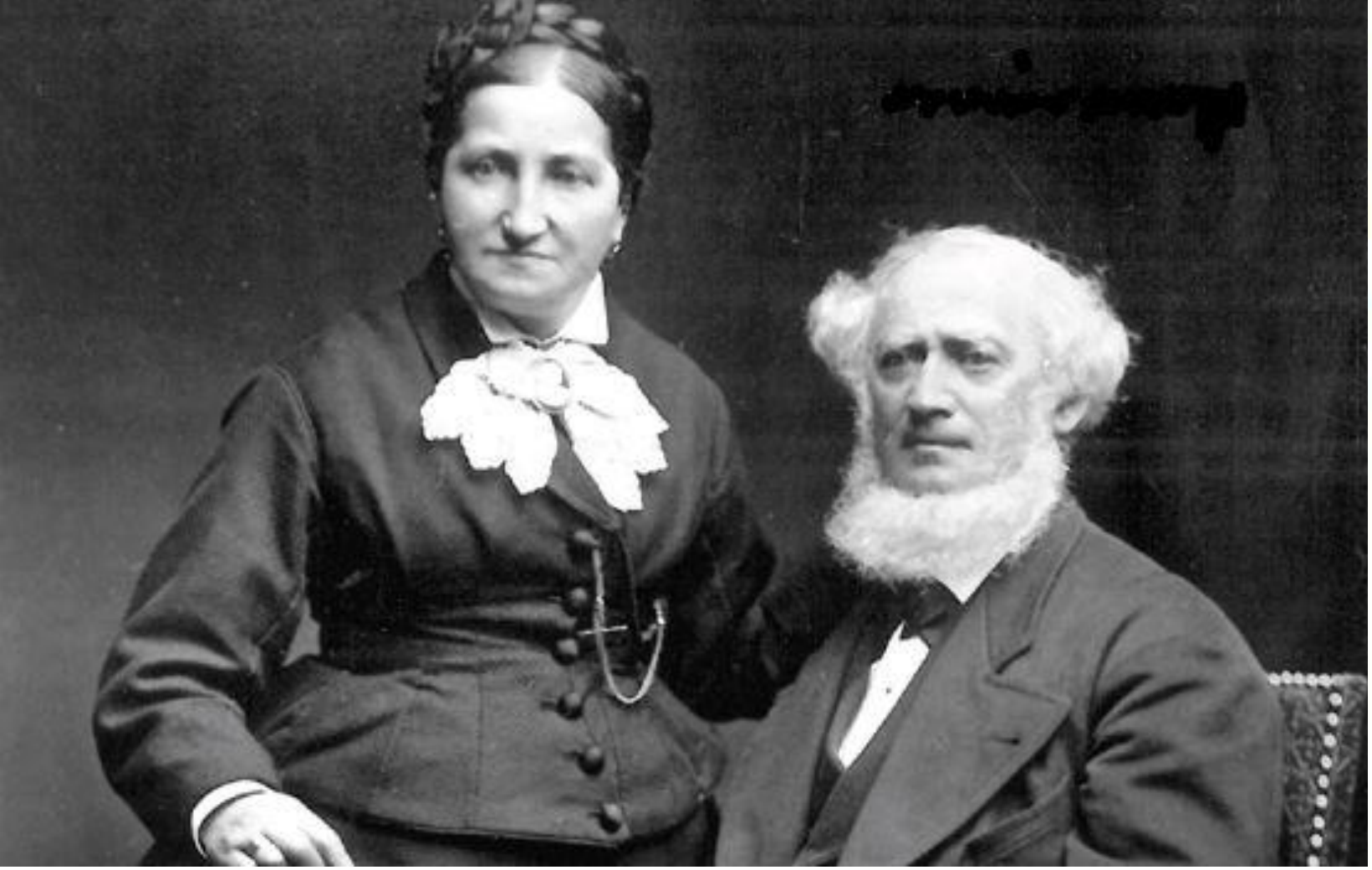

TVÅLFABRIKEN . Det var lördagen den 20 juni 1863 som tysken Meyer Zadig landsteg i Malmö tillsammans med sin 14-årige son Philipp. En kort tid senare hade han byggt upp en framgångsrik affärsrörelse och spridit väldoft till svenskarna.

Författare: Arne Järtelius (källa)

Det var 1865 som den från Hamburg bördige Meyer Zadig började sin tillverkning av tvål i Malmö. Starten var relativt blygsam, men inom kort fick företaget vind i seglen, och år 1871 inköpte Zadig en vidsträckt tomt i det stora kvarteret S:t Jörgen, begränsat av Söder-, Baltzar-, Kalende- och Stora Nygatorna. Här uppförde han en tvåvåningsbyggnad, som finns kvar i ganska oförändrat skick - adressen är Stora Nygatan 35 - och här har under årens lopp tillverkats mycket ansenliga mängder tvål och andra rengöringsmedel. Den grönska, som tidigare fanns inom kvarteret S.t Jörgens gränser, är emellertid nu helt försvunnen, och det är skada, ty vegetationen lär ha varit lika yppig som väldoftande. I bildens övre högra hörn syns en skymt av det s. k. Flensburgska magasinet, vilket uppfördes 1846

Meyer Zadig hade ett av Freie Hansestadt Hamburg utställt ”Reise Pass” för sig, sin hustru och sex barn för att få resa till Malmö. Hustrun Friederike och barnen Dina (20), Moritz (18) och Ferdinand (12) samt två brorsöner anlände till Malmö tre veckor senare med hjulångfartyget L.I. Bager.

Zadig hade knappt hunnit kliva av båten i Malmö förrän han började sin anställning som tvålmästare hos företaget Hanson & Sewan. Meyers båda äldsta söner fick, sina bristande svensk-kunskaper till trots, omgående tjänst i samma företag. I Hamburg hade Meyer sedan 1850 arbetat som tvålmästare i företaget Ferdinand Victor et Co.

För Hanson & Sewan var rekryteringen av den 55-årige Meyer ett billigt sätt att skaffa sig en mycket kvalificerad arbetskraft. För juden Meyer var flytten till Sverige en nystart i ett annat land med goda utsikter att skapa en ny framtid för familjen. I Malmö förtecknades Meyer Zadig i mantalslängden 1864 utan titel; 1865 titulerades han verkmästare, 1867 föreståndare för tvålfabrik och 1868 var titeln tvålfabrikör. Det gick undan, med andra ord.
År 1865 grundade Meyer Zadig Tyska Tvålfabriken. Fabriken, med adress Stora Nygatan 48, tillkom sedan Zadig blivit löst från sitt kontrakt hos Hanson & Sewan, som lade ner sin tvåltillverkning 1865. Två år senare inkom M. Zadig, som nu blivit svensk medborgare, till magistraten med en anhållan om att i Malmö få anlägga och bedriva en fabrik för tillverkning av tvål, såpa och parfymerier, det som skulle bli M. Zadig Tvålfabrik.

Redan 1866 vann Tyska Tvålfabriken ett pris vid en industriutställning i Köpenhamn. Av Tyska Tvålfabrikens första annons i Malmö adresskalender från 1868 framgår att man hade följande produkter att utbjuda till försäljning: tvålar, transparentpomada, hårolja och luktvatten, skovax och blanksvärta samt gul såpa. Det är dock bara en viskning jämfört med en priskurant från samma fabrik från april 1869. Denna upptar totalt hela 176 produkter fördelade på sju huvudrubriker: ”toilette-tvåler, raktvåler, anhydros-tvåler, tvåler i stänger, finaste franska toilettetvåler, parfymerier och skovax”. Till det ska läggas tillverkningen av bläck.

När det gäller Meyer Zadigs och hans familjs inkomster i Malmö är de möjliga att följa från 1866. Det året uppskattades Meyers inkomst av taxeringskommittén till 2 000 riksdaler. År 1867 var den 4 000 riksdaler, och året därpå uppgick den till 5 000 riksdaler. 1870 års taxering var första gången som några andra från familjen Zadig än Meyer var föremål för taxeringsmyndighetens omsorger. Det året taxerades både Moritz och Philipp Zadig till 1 000 riksdaler vardera, medan Meyer Zadig taxerades till 7 000 riksdaler.

Egen församling

Familjen Meyer Zadig registrerades i svenska myndigheters papper från allra första början, antingen som judisk eller som mosaisk trosbekännare. Att de var dansk-tyska medborgare fanns inte ett spår av i de svenska papperen.

”Tanken på att bilda en egen församling i Malmö bragtes till förverkligande den 2 december 1871”, skriver församlingens biograf Walter Siegel.

Närvarande vid det tillfället var 29 judiska män. Som en av tre föreståndare valdes Meyer Zadig, och de kommande 60 åren hade återkommande en Zadig en framstående roll i församlingens styrelse. Den första åtgärden som föreståndarna vidtog var anläggandet av en judisk begravningsplats på Föreningsgatan. Men en synagoga i Malmö – även den på Föreningsgatan – lät vänta på sig ända till 1903. I väntan på den hade man gudstjänstlokalen på flera olika håll i staden.
Om hur det kunde vara att vara jude i Malmö kring sekelskiftet 1900 skriver Viggo Zadig (son till Philipp) i den på Albert Bonniers förlag utgivna självbiografiska Religio (1913): ”Ibland grät han för allt vad han blev beskylld för i samband med ’jude’; och hade hans mamma visst, hur fula ord man slungade efter honom på gatan, så hade väl hon också på sitt vis gråtit.”

Flit och sparsamhet

Zadig i spetsen och ivrigt påhejad av de anställda – med en stor fest sin egen fastighet på Stora Nygatan 63 alldeles intill Gustav Adolfs torg. Hit flyttade hela familjen Zadig under 1872, och hit förlades Firma M. Zadigs hela tillverkning. Vid den här tiden var M. Zadig ett förhållandevis litet företag med, de tre sönerna och Meyer oräknade, 17 anställda. År 1887 uppgick personalen till 11 biträden och 22 arbetare; tio år senare var den 44 personer, och vid sekelskiftet 1900 fanns 64 anställda hos Firma M. Zadig.

År 1872, efter nio korta år i Malmö och Sverige, kunde familjen Zadig med den då 64-årige Meyer i spetsen ståta med ett eget hus mitt i Malmö. Hur hade detta blivit möjligt? Företagets motto, ”flit och sparsamhet”, är en del av förklaringen. En annan är att tvålprodukter och parfymer – efter att tidigare ha varit både förhållandevis sällsynta och dyra i Sverige – vid den här tiden blev något var man och kvinna ansåg sig ha råd med.

Nya generationer

Den egna fastigheten 1872, med plats för både produktion och privat boende för hela familjen Zadig, var bara början. Det var nu som Firma M. Zadigs expansion inleddes på ett flertal områden. Det gällde sådant som en egen handelsrörelse, patent på egna preparat, öppnandet av ett antal egna detaljistaffärer, deltagande i olika mässor, en på bred front inledd produktion av allehanda egna produkter och en ytterligare geografisk spridning av M. Zadigs produkter, bland annat till Norge. Det var också nu som de tre bröderna Zadig fick visa att de en dag skulle kunna ta över firman, samtidigt som var och en av dem skulle skapa sin egen privata framtid. Två av sönerna gifte sig med judinnor, medan den tredje, Moritz, gifte sig med en katolik. Det var samtidigt första steget mot en upplösning av familjens judiska band till en assimilation in i ett svenskt liv.

År 1881 träder de tre bröderna Moritz, Philipp och Ferdinand in som delägare i Firma M. Zadig. Fem år senare, i samband med att företaget firade sitt 20-årsjubileum, blev de ensamma ägare till företaget. Det skedde i samband med att Meyer Zadig med ålderns rätt – han var nu 78 år – utträdde ur sitt svenska livsverk. År 1891 avled Friederike Zadig i en ålder av 72 år, och tre år senare hennes make Meyer i en ålder av 86 år. Efter de tre bröderna i första generationen tog två av deras söner, Viggo och Albert, över driften av företaget. I början av 1950-talet gick M. Zadig AB upp i tvål- och tvättmedelstillverkaren MOHAB.

Av det som 1863 började med en enskild dansk-tysk judisk familjs invandring till Malmö hade det 150 år senare skapats en släkt med över 285 individer från totalt 8 generationer. De har genom åren sett och ser sig som zadigar, men vad det betyder kan ha växlat mellan olika individer och från en familj till en annan.

Porträtt i halvfigur av Alicia Demoling vid Zadigs Tvål- och Parfymfabrik. Dotter till den tyske bryggmästaren Jakob Demoling (1849-1898).

M. ZADIG